

Discaad

Blanke onderwys in die Vryheidse distrik tot 1975.

n Verhandeling voorgelê deur Frederik Johannes van der Westhuizen, B.A. Hons., B.Ed.

Ter gedeeltelike vervulling van die vereistes van die graad Magister Educationis in die Departement Temporele en Vergelykende Opvoedkunde aan die Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys.

Studieleier: Mnr. J.H.P. van der Walt.

Potchefstroom, Desember 1984.

DANKBETUIGINGS

n Baie spesiale woord van dank en waardering aan die volgende persone sonder wie se hulp, leiding en ondersteuning ek hierdie studie nie sou kon voltooi nie.

Meneer J.H.P. van der Walt, P.U. vir C.H.O., vir sy raad, leiding en aanmoediging.

Professor S.S. Barnard, P.U. vir C.H.O.

Die Argivaris en personeel van die Transvaalse Staatsargief, Pretoria.

Die personeel van die Onderwysargief, Natalia, Pietermaritzburg.

Die Argivaris van die Natalse argief, Pietermaritzburg.
Mev. M.F. Boshoff, Kuratrise van die Nuwe Republiek Museum, Vryheid.

Skoolhoofde van skole in die Vryheidse distrik wat goedgegunstiglik studiebronne tot my beskikking gestel het.

Persone in die Vryheidse distrik wat deur middel van mededelings die voltooiing van hierdie werk vergemaklik het.

Mev. C. Louw, Universiteit van Stellenbosch, vir taalversorging.

Mev. M. Kleyn, vir keurige tikwerk.

Elsabe, vir baie geduld.

---oOo---

INHOUDSOPGAWE

	Bl.
1. ORIËNTERING	1
1.1 DOELSTELLING	1
1.2 TERREIN VAN ONDERSOEK	1
1.3 METODE VAN ONDERSOEK EN PROBLEME WAT ONDERVIND IS	2
1.4 ORDENING	3
2. DIE VRYHEIDSE DISTRIK: 'N HISTORIESE PERSPEKTIEF	5
2.1 INLEIDING	5
2.2 VROEGSTE BEWONERS VAN NATAL TOT 1884	5
2.2.1 Die eerste swart bewoners	5
2.2.2 Die vroegste blanke bewoners van Natal	7
2.2.3 Die stigting van die Republiek Natalia	7
2.2.4 Britse anneksasie van die Republiek Natalia lei tot Boere-indringing in Zoeloeland	8
2.3 DIE ZOELOE-OPVOLGINGSKWESSIE AS OORSAAK VAN DIE STIGTING VAN DIE NIEUWE REPUBLIEK	11
2.3.1 Die Zoeloe-opvolgingskwessie	11

		B1.
2.3.1.1	Cetswayo: Die verdeling van Zoeloeland	11
2.3.1.2	Dinizulu: Probleem van erkenning	13
2.3.1.3	Inmenging van blanke boere uit die Z.A.R. in Zoeloelandse aangeleenthede	14
2.3.1.4	Die Boere eis grondgebied as vergoeding vir hulp aan Dinizulu	15
2.4	STIGTINGSGESKIEDENIS VAN DIE NIEUWE REPUBLIEK TOT 1887	17
2.4.1	Inleiding	17
2.4.2	Die grondkwessie	17
2.4.2.1	Afbakening van grense	17
2.4.2.2	Britse inmenging en die herafbakening van grense van die Nieuwe Republiek	18
2.4.3	Die wyse van vestiging	19
2.4.3.1	Opmeet van plase	20
2.4.3.2	Die grootte van plase	20
2.4.4	Verdeling in wyke	20
2.4.5	Vryheid-dorpsaanleg	21
2.4.6	Dierelewe	22
2.5	DIE NIEUWE REPUBLIEK ONDER BEHEER VAN DIE ZUID-AFRIKAANSE REPUBLIEK: 1888-1899	23
2.5.1	Inleiding	23
2.5.2	Reëlings en wyse van insluiting	23
2.6	VRYHEID GEDURENDE DIE ANGLO-BOERE-OORLOG: 1899-1902	25
2.6.1	Vryheid se aandeel gedurende die oorlog	25
2.6.2	Die Holkransmoord	26

		B1.
2.7	POLITIEKE EN STAATKUNDIGE GEBEURE VANAF 1902 tot 1975	28
2.7.1	Inlywing van die Vryheidse distrik by die kolonie Natal	28
2.7.2	Verdeling van die noordelike distrikte	29
2.7.3	Uniewording en gebeure na 1910	30
2.7.4	Die ontwikkeling van plaaslike bestuur	33
2.8	EKONOMIESE ONTWIKKELING VAN DIE VRY= HEIDSE DISTRIK TOT 1975	34
2.9	PERSOONLIKHEDE EN HISTORIESE GEDENK= WAARDIGHEDE VAN DIE VRYHEIDSE DISTRIK	36
2.9.1	Belangrike persoonlikhede uit die Vryheidse distrik	36
2.9.2	Historiese monumente	37
2.9.3	Gedenkstone en oorlogsgrafte	38
2.10	DIE ROL VAN DIE JOODSE EN DUITSE GEMEEN= SKAPPE IN DIE GESKIEDENIS VAN VRYHEID	40
2.10.1	Die bydrae van die Joodse gemeenskap	40
2.10.2	Die bydrae van die Duitse gemeenskap	40
2.11	BEKNOPTTE GESKIEDENIS VAN ENKELE KERKE IN DIE VRYHEIDSE DISTRIK	43
2.11.1	Die Nederduits Gereformeerde Kerk, Moedergemeente, Vryheid	43
2.11.2	Die Nederduits Gereformeerde Kerk, Vryheid-Oos	46

		B1.
2.11.3	Die Nederduits Gereformeerde Kerk, Vryheid-Suid	47
2.11.4	Die Gereformeerde Kerk, Vryheid	48
2.11.5	Die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, gemeente Vryheid	49
2.11.6	Die Evangeliese Lutherse Gemeente, Vryheid	50
2.11.7	Die Anglikaanse Kerk, Vryheid	52
2.12	EVALUERING	54
3.	ONDERWYS AAN BLANKES IN DIE NIEUWE REPUBLIEK: 1884-1888	55
3.1	INLEIDING	55
3.2	ONDERWYSTOESTANDE IN DIE NIEUWE REPUBLIEK	56
3.2.1	Vroegste onderwyspogings	56
3.2.2	Die begin van georganiseerde onder= wystoestande	57
3.2.3	Die Burgers-onderwyswet, Wet no. 4 van 1874	58
3.2.4	Vergelyking van die Burgers-onderwys= wet met die onderwysstelsel van die Nieuwe Republiek	59
3.2.4.1	Beheer oor die onderwys	59
3.2.4.2	Skoolkommissie: Verkiesing van lede en omskrywing van pligte	60

		B1.
3.2.4.3	Finansiële aangeleenthede	61
3.2.4.4	Voorsiening van onderwysgeriewe: Geboue en meubels	62
3.2.4.5	Regeringsubsidie vir die onderwys	62
3.2.4.6	Diverse aangeleenthede	63
3.3	DIE PUBLIEKE SKOOL OP DIE DORP VRYHEID: 1884-1888	64
3.3.1	Oorsigtelike beskouing van die bestaan van die skool	64
3.4	EVALUERING	66
4.	ONDERWYS EN OPVOEDING IN DIE VRYHEIDSE DISTRIK ONDER DIE ZUID-AFRIKAANSE RE= PUBLIEK: 1888-1902	67
4.1	DIE DU TOIT-PERIODE: 1888-1891	67
4.1.1	Inleiding	67
4.1.2	Du Toit se onderwyswetgewings	67
4.1.2.1	Sentrale en plaaslike beheer	67
4.1.2.2	Subsidies	68
4.1.2.3	Diverse bepalinge	69
4.2	DIE ALGEMENE ONDERWYSONTWIKKELING IN DIE VRYHEIDSE DISTRIK GEDURENDE DIE DU TOIT-PERIODE: 1888-1891	69

		B1.
4.2.1	Voorwoord	69
4.2.2	Oprigting van skole	70
4.2.3	Gratis onderwys	70
4.2.4	Medium van onderrig	71
4.3	DIE MANSVELT-PERIODE: 1892-1899	72
4.3.1	Inleiding	72
4.3.2	Onderwyswetgewings	73
4.4	DIE ALGEMENE ONDERWYSONTWIKKELING IN DIE VRYHEIDSE DISTRIK GEDURENDE DIE MANSVELT-PERIODE: 1892-1899	74
4.4.1	Beheer oor die onderwys	74
4.4.2	Die Taalklousule	76
4.4.3	Personéelvoorsiening en die be= voegdheid van onderwysers	79
4.4.4	Die betaling van subsidies	81
4.4.5	Skoollokale	82
4.4.6	Inskrywing en skoolbywoning	84
4.4.7	Leerplanne en bevordering	86
4.5	INDIVIDUELE SKOLE IN DIE VRYHEIDSE DISTRIK GEDURENDE DIE PERIODE 1888-1902	87
4.5.1	Die Nieuwe Republiekskool te Vryheid, Wyk 1, distrik Vryheid	87

4.5.1.1	Skoolkommissie	87
4.5.1.2	Akkommodasie	87
4.5.1.3	Personeelvoorsiening en onderwyspeil	89
4.5.1.4	Inskrywing	92
4.5.2	Die skool Nooitgedacht, Wyk 1, distrik Vryheid	93
4.5.2.1	Stigting en beheer	93
4.5.2.2	Akkommodasie en leerlingtal	94
4.5.2.3	Personeelvoorsiening en onderwyspeil	94
4.5.3	Die skool Unieskool, Vryheid	95
4.5.3.1	Stigting	95
4.5.3.2	Leerlingtal en skoolbywoning	95
4.5.3.3	Personeelposisie en onderwyspeil	96
4.5.4	Die skool te Erasmusfontein, Wyk 3, distrik Vryheid	97
4.5.4.1	Wisselende bestaan van die skool	97
4.5.4.2	Personeelvoorsiening en onderwyspeil	98
4.5.4.3	Leerlingtal en skoolbenodigdhede	99
4.5.5	Die skool te Ngomo, Wyk 3, distrik Vryheid	100
4.5.5.1	Stigting en beheer	100
4.5.5.2	Personeelvoorsiening en onderwyspeil	100
4.5.5.3	Leerlingtal	101
4.5.6	Die Engelse Jongenskool	102
4.5.7	Die Jonge Dames Seminarie	103
4.5.8	Die Onsektarische Skool	104
4.5.8.1	Opening en beheer	104

4.5.8.2	Personeelvoorsiening en onderwyspeil	105
4.5.8.3	Inskrywing, lokaal en toerusting	105
4.5.9	Die skool Weltevrede, Wyk 1, Vryheid	106
4.5.10	Die skool op Aftgesnij, Wyk 1, distrik Vryheid	106
4.5.10.1	Opening en leerlingtal	107
4.5.10.2	Lokaal en meubels	107
4.5.10.3	Onderwyser en onderwyspeil	107
4.5.11	Die skool op Uitkijk, Wyk 3, distrik Vryheid	108
4.5.11.1	Wisselende bestaan van die skool	108
4.5.11.2	Leerlingtal en onderwyspeil	109
4.5.12	Die skool Vaalkrans, Wyk 2, distrik Vryheid	109
4.5.12.1	Wisselende bestaan van die skool	109
4.5.12.2	Leerlingtal en onderwyspeil	110
4.5.13	Die skool te Onverwacht, Wyk 2, distrik Vryheid	111
4.5.13.1	Bestaan en beheer van die skool	111
4.5.13.2	Onderwyspeil en leerlingtal	111
4.5.14	Die skool te Witwater, Wyk 2, distrik Vryheid	112
4.5.14.1	Stigting en skoollokaal	112
4.5.14.2	Inskrywing en handboekprobleem	113

4.5.15	Kort samevatting van die geskiedenis van die skool te Ontevreden, Wyk 2, distrik Vryheid	113
4.5.16	Enkele opmerkings oor die skool te Babanango	114
4.5.17	Die Skurfbergskool en sy kort bestaan	114
4.5.18	Die skool te Nouwpoort	115
4.5.19	n Kort geskiedenis van die Vaalbankskool	115
4.5.20	Die Tractaatskool en onderwysgebeure	116
4.5.21	Die skool op Uitzicht, Wyk 2, distrik Vryheid	118
4.5.22	Die skool op Waterval, Wyk 3, distrik Vryheid	118
4.5.23	Die skool te Roodepoort, Wyk 1, distrik Vryheid	118
4.5.24	Die Vlakhoekse skool, Wyk 4, distrik Vryheid	119
4.5.25	Die skool Goede Hoop, Wyk 2, distrik Vryheid	119
4.5.26	Die skool op Boschhoek, Wyk 3, distrik Vryheid	120

4.5.26.1	Bestaan en leerlingtal	120
4.5.26.2	Leerplanne en onderwyspeil	121
4.5.27	Die Brakfonteinse skool, Wyk 3, distrik Vryheid	121
4.5.27.1	Opening, bestaan en leerlingtal	121
4.5.27.2	Skoollokaal en beheer	122
4.5.27.3	Personeel en onderwyspeil	122
4.5.28	Die skool op Gelykwater, Wyk 4, distrik Vryheid	123
4.5.28.1	Wisselende bestaan van die skool	123
4.5.28.2	Inskrywing en onderwyspeil	123
4.5.29	Die skool te Rustplaats, Wyk 2, distrik Vryheid	124
4.5.30	Die skool Sweet Home, Wyk 2, dis= trik Vryheid	124
4.5.30.1	Bestaan, skoollokaal en beheer	125
4.5.30.2	Leerlingtal en onderwyspeil	125
4.5.31	Die skool op N'Hlasaatje, Wyk 3, distrik Vryheid	126
4.5.32	Die skool Success, Wyk 3, distrik Vryheid	126
4.5.33	Die skool te Schaapskop, Wyk 2, distrik Vryheid	127

4.5.34	Die skool te Beaufort, Wyk 1, distrik Vryheid	127
4.5.35	Die skool Langgelegen, Wyk 2, distrik Vryheid	128
4.5.36	Die skool Purim, Wyk 1, distrik Vryheid	128
4.5.37	Die Kleinfonteinse skool, Wyk 3, distrik Vryheid	128
4.5.38	Die skool op Doornhoek, Wyk 3, distrik Vryheid	129
4.5.39	Die skool te Vergelegen, Wyk 2, distrik Vryheid	129
4.5.40	Die Welgemoedse skool, Wyk 4, distrik Vryheid	129
4.5.41	Die skool op Bloemendal, Wyk 3, distrik Vryheid	130
4.5.42	Die skool Driefontein, Wyk 4, distrik Vryheid	130
4.5.43	Die Brakspruitse skool, Wyk 1, distrik Vryheid	130
4.6	ONDERWYS IN DIE VRYHEIDSE DISTRIK GEDURENDE DIE OORLOGSJARE: 1899-1902	131
4.7	EVALUERING	131

5.	ONDERWYSONTWIKKELING IN DIE VRYHEID= SE DISTRIK NA DIE VREDE VAN VEREENI= GING TOT UNIEWORDING: 1902-1910	134
5.1	INLEIDING	134
5.2	TWEE BOTSSENDE STROME	134
5.2.1	Die verengelsing van die Noordelike Distrikte	134
5.2.2	Die C.N.O.-beweging in Vryheid	135
5.3	ONDERWYS ONDER DIE NATALSE ADMINISTRASIE	136
5.3.1	Sentrale en plaaslike beheer	136
5.3.2	Finansiële aangeleenthede	138
5.3.3	Onderwyservoorsiening	138
5.3.4	Medium van onderrig	140
5.4	HERSTIGTING VAN SKOLE IN DIE VRYHEIDSE DISTRIK: 1903-1910	142
5.4.1	Inleiding	142
5.4.2	Vryheid Goewermentskool	142
5.4.2.1	Opening en bestaan	142
5.4.2.2	Leerplanne	144
5.4.3	Vryheid Dutch Church School	144
5.4.4	Die Donkerhoekse skool	145

		Bl.
5.4.5	Vryheid Spinning	145
5.4.6	Vryheid Shorthand	146
5.4.7	Vryheid Night	146
5.5	WAARDERING	146
6.	OPVOEDENDE ONDERWYS NA UNIEWORDING	148
6.1	ALGEMENE OORSIG	148
6.1.1	Die Uniegrondwet en die Onderwys	148
6.1.2	Die Onderwyswette van 1967	148
6.1.2.1	Die Wet op Nasionale Onderwysbeleid	148
6.1.2.2	Die Wet op Gevorderde Tegniese Onder= wys	149
6.1.2.3	Die Wet op Onderwysdienste	150
6.2	ONDERWYSONTWIKKELING IN NATAL SE= DERT 1910	150
6.2.1	Die uitbreiding van skoolplig	150
6.2.2	Finansiële aangeleenthede	151
6.2.3	Sentrale en plaaslike beheer in Natal	153
6.2.4	Sentralisering	153

6.2.5	Personeelvoorsiening in Natal	155
6.2.6	Medium van onderrig	156
6.2.6.1	Algemeen	156
6.2.6.2	Die voertaalkwessie in die Vryheidse distrik	158
6.2.7	Leerplanne en eksaminering	159
6.3	DIE INVLOED VAN POLITIEKE, NASIONALE EN EKONOMIESE GEBEURE OP DIE ONDERWYS	161
6.3.1	Politieke en nasionale gebeure	161
6.3.2	Ekonomiese gebeure	161
6.4	EVALUERING	163
7.	n KORT GESKIEDENIS VAN DIE PRIMêRE SKOLE IN DIE VRYHEIDSE DISTRIK: 1910-1975	164
7.1	INLEIDING	164
7.2	DIE SKOOL OP VAALKRANS	164
7.2.1	Stigting en bestaan	164
7.2.2	Leerlingtal, personeel en onderwyspeil	165

7.3	DIE PENVAANSE SKOOL	166
7.3.1	Stigting en bestaan	166
7.3.2	Leerlingtal, personeel en onderwyspeil	167
7.4	DIE SKOOL OP UITKOMST	169
7.4.1	Stigting en bestaan	169
7.4.2	Akkommodasie	169
7.4.3	Skoolkomitee	170
7.4.4	Leerlingtal en personeel	170
7.5	GESKIEDENIS VAN DIE SKOOL ZWARTFOLOZI	171
7.5.1	Stigting en bestaan	171
7.5.2	Skoolgeboue en -terrein	171
7.5.3	Leerlingtal en personeelvoorsiening	173
7.6	DIE SKOOL OP ZUINGWIN (ZUINGWINI)	174
7.6.1	Oorsig van bestaan	174
7.6.2	Personeel	175
7.7	ENYATI	176
7.7.1	Stigting en bestaan van skool	176
7.7.2	Leerlingtal	177
7.7.3	Personeel	178
7.7.4	Geboue, terrein en toerusting	178
7.8	DIE SKOOL VRYHEID CORONATION	179

		B1.
7.8.1	Stigting en bestaan	179
7.8.2	Skoolgeboue en -terrein	179
7.8.3	Leerlingtal en personeelvoorsiening	180
7.9	DIE SKOOL TE KROMDRAAI	181
7.9.1	Bestaan van die skool	181
7.9.2	Leerlingtal, personeelvoorsiening en onderwyspeil	181
7.10	DIE SKOOL OP DONKERHOEK	183
7.10.1	Voortbestaan van die skool	183
7.10.2	Skoolgeboue	184
7.10.3	Leerlingtal	184
7.10.4	Personeelvoorsiening	185
7.11	DIE SKOOL TE GLÜCKSTADT	186
7.11.1	Stigting en bestaan	186
7.11.2	Geboue en terrein	186
7.11.3	Medium van onderrig	187
7.11.4	Personeelvoorsiening	188
7.11.5	Leerlingtal	188
7.11.6	Onderwyspeil	190
7.12	DIE BRAKVLEISE SKOOL	191
7.12.1	Algemene oorsig	191
7.13	DIE KLEINFONTEINSE SKOOL	192
7.13.1	Oorsig van bestaan	192

7.13.2	Akkommodasie en terrein	192
7.13.3	Personeelvoorsiening	193
7.13.4	Leerlingtal en onderwyspeil	193
7.14	DIE SKOOL TE MOUNT NGWIBI	195
7.14.1	Oorsig van bestaan	195
7.14.2	Leerlingtal en onderwyspeil	195
7.15	DIE SKOOL TE MIDDELPUNT	197
7.15.1	Oorsig van bestaan van die skool	197
7.15.2	Personeelvoorsiening en onderwyspeil	197
7.15.3	Skoolbywoning en leerlingtal	198
7.16	DIE SKOOL OP HLOBANE	198
7.16.1	Stigting, leerlingtal en bestaan	198
7.16.2	Geboue en terrein	200
7.16.3	Personeel	201
7.17	DIE SCHEEPERSNEKSE SKOOL	201
7.17.1	Oorsig van bestaan	201
7.17.2	Personeel	201
7.17.3	Vakke aangebied	202
7.18	DIE SKOOL TE ENTERPRISE	202
7.18.1	Oorsig van bestaan	202

		B1.
7.18.2	Personeel	204
7.19	DIE JUNIOR PRIMÊRE SKOOL NUWE REPUBLIEK	204
7.19.1	Algemeen	204
7.20	PRIMÊRE SKOOL LUCAS MEYER	205
7.20.1	Opening en bestaan	205
7.20.2	Akkommodasie en toerusting	206
7.20.3	Skoolbywoning en leerlingtal	206
7.20.4	Personeelvoorsiening	207
7.21	SENIOR PRIMÊRE SKOOL NUWE REPUBLIEK	207
7.21.1	Opening en bestaan van die skool	207
7.21.2	Akkommodasie en skooltoerusting	209
7.21.3	Leerlingtal	210
7.21.4	Personeelvoorsiening	212
7.22	WAARDERING	212
8.	GESKIEDENIS VAN DIE VRYHEIDSE HOËR= SKOOL VANAF 1910 tot 1975	123
8.1	OORSIG VAN ONTWIKKELING	213
8.1.1	Akkommodasie, toerusting en terrein	214

8.1.2	Skoolbywoning en leerlingtal	215
8.1.3	Die Taalkwessie	216
8.1.4	Die onderwyspeil van die skool	218
8.1.5	Skoolhoofde	219
8.1.6	Buitemuurse aktiwiteite	219
8.1.6.1	Sportaktiwiteite	219
8.1.6.2	Ander kulturele bedrywighede	220
8.2	SAMEVATTING	221
9.	SLOTBESKOUING	223
9.1	SAMEVATTING	223
9.1.1	Onderwys in die Nieuwe Republiek, 1884-1886	223
9.1.2	Onderwys in die Z.A.R., 1887-1902	224
9.1.3	Onderwys tydens die koloniale tydperk in Natal, 1903-1910	224
9.1.4	Die tydperk vanaf Uniewording, 1910-1975	225
BYLAAG A		226
BYLAAG B		227
BYLAAG C		228
BYLAAG D		228
ABSTRACT		230
BRONNE		233

AFKORTINGS

Sommige van die afkortings wat in hierdie verhandeling gebruik is, is die volgende:

C.N.O. : Christelik-Nasionale Onderwys
D : Departement
ED : Education Department
L.V. : Lid van die Volksraad
L.P.R. : Lid van die Provinsiale Raad
N.P. : Nasionale Party
N.R. : Nieuwe Republiek
NED : Natal Education Department
OD : Onderwysdepartement
V.P. : Verenigde Party
Z.A.R./ZAR : Zuid-Afrikaanse Republiek

---oOo---